

Д.Д. Бибик,
НПУ імені М.П.Драгоманова

УДК 371.134
**ПРОФЕСІЙНА СПРЯМОВАНІСТЬ У СТАНОВЛЕННІ
ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ МАЙБУТНІХ ПРАЦІВНИКІВ СОЦІАЛЬНОЇ
СФЕРИ**

Анотація

В статті розглянуті аспекти професійної спрямованості на становлення відповідальності фахівця із соціальної роботи; виокремлено кілька рівнів відповідальності соціального працівника, зазначені професійні ролі та функції; визначено ряд особистісних якостей професійної спрямованості, критерії професійної спрямованості; необхідні знання, уміння, особистісні якості, критерії та компоненти професіоналізму фахівця із соціальної роботи.

Ключові слова: відповідальність, соціальний працівник, професійна спрямованість, професіоналізм, професійна компетентність, професійні якості, професійне становлення, професійна якість.

Аннотация

В статье рассмотрены аспекты профессиональной направленности на становление ответственности специалиста по социальной работе; выделено несколько уровней ответственности социального работника, отмечены профессиональные роли и функции; определен ряд личностных качеств профессиональной направленности, критерии профессиональной направленности; необходимые знания, умения, личностные качества, критерии и компоненты профессионализма специалиста по социальной работе.

Ключевые слова: ответственность, социальный работник, профессиональная направленность, профессионализм, профессиональная компетентность, профессиональные качества, профессиональное становление, профессиональное качество.

Annotation

In the article the considered aspects of professional orientation are on becoming of responsibility of specialist on social work; a few levels of responsibility of development worker are distinguished, professional roles and functions are marked; the row of personality internalss of professional orientation, criteria of professional orientation, is certain; necessary knowledge, abilities, personality internalss, criteria and components of professionalism of specialist, are on social work.

Keywords: responsibility, development worker, professional orientation, professionalism, professional competence, professional internalss, professional becoming, professional quality.

Однією з основних серед них є відповідальність, оскільки рівень її розвитку відображає реальне ставлення особистості до тих об'єктів, заради яких розгортається її діяльність. В контексті високих вимог до розвитку та підготовки компетентних працівників соціальної сфери, проблема

формування відповідальності у майбутніх фахівців набуває особливої актуальності.

Ми розглядаємо відповідальність як одну з найвпливовіших загальних властивостей особистості, що має цілісну розвинену структуру, що поєднує у собі такі її складові:

- інтелектуальну,
- мотиваційно-ефективну та діяльнісно-поведінкову.

О.Г. Карпенко зазначає, що відповідальна поведінка проявляється в основних, важливих для особистості, сферах її життєдіяльності як відповідальне ставлення до себе, до інших та до дотримання прийнятих у суспільстві форм поведінки [3]. Специфіка професійної відповідальності майбутнього соціального працівника передбачає опору на себе, впевненість у своїх силах та своїх професійних уміннях, адекватну самооцінку, незалежність від зовнішнього контролю - інтернальність локусу контролю, відповідальність за інших.

Виходячи з цього, визначено відповідальність соціального працівника як професійно значущу якість, яка має складну структуру, що включає

- когнітивний,
- мотиваційно-афективний,
- та діяльнісно-поведінковий компоненти

і є системою відповідального ставлення спеціаліста до людей, самого себе, визначеної системи мотивів, форм і способів поведінки, через які це ставлення реалізується в повсякденній професійній діяльності фахівців соціальної сфери.

Відповідно, досліджуючи проблему відповідальності як структурного компонента професійної моделі соціального працівника та специфіку її становлення, виявлено особливості взаємозв'язку цього феномену з професійною спрямованістю майбутніх спеціалістів.

З метою визначення рівня професійної спрямованості майбутніх соціальних працівників, що виявляється у прагненні до оволодіння цією професією та бажанні працювати за обраним фахом, ми використали модифікований нами варіант "Тесту-опитувальника для визначення рівня професійної спрямованості студентів" Т.Д. Дубовицької. Тест-опитувальник дозволяє виявити низький, середній та високий рівні професійної спрямованості.

Високі показники за результатами тестування свідчать про те, що студент прагне до оволодіння професією соціального працівника, отримувана професія йому подобається; він хоче в майбутньому працювати та вдосконалювати свою майстерність за обраним фахом; у вільний час займається справами, що стосуються майбутньої професії; має коло знайомих - спеціалістів із галузі соціальної роботи; вважає свою професію справою свого життя.

Низькі показники є свідченням того, що студент вимушено навчається за спеціальністю соціального працівника; вступ до навчального закладу зумовлений не інтересом до майбутньої професії та бажанням працювати за отримуваним фахом, а іншими причинами: бажанням виправдати очікування батьків, близьким розташуванням навчального закладу від дому тощо; отримувана професія соціального працівника йому малоцікава; за першої ж нагоди хоче змінити професію, отримати іншу спеціальність та працювати за нею.

Проблема формування особистості працівника соціальної сфери, базовою рисою якого є відповідальність, в психолого-педагогічній літературі представлена в наукових роботах В.П.Андрущенка, О.В.Безпалько, Р.Х.Вайнола, Л.В.Долинської, М.А.Гуліної, А.Й.Капської, О.Г.Карпенко, Н.Б.Шмельової та ін.).

Однак, аналіз психолого-педагогічної літератури з цієї проблеми засвідчив відсутність спеціальних досліджень особливостей розвитку відповідальності майбутнього соціального працівника у процесі професійної підготовки. Тому потрібен комплексно-системний аналіз проблеми, що передбачає вивчення відповідальності на рівні цілісного суб'єкта поведінки, яку він реалізує в конкретних соціально-психологічних та психолого-педагогічних умовах.

Професійна спрямованість розглядається як інтерес до професії й схильність займатися нею. Вона є складним, багатомірним утворенням і містить у собі уявлення про цілі професійної діяльності; мотиви, що спонукають до діяльності; емоційне відношення до цієї діяльності, задоволеність нею.

Професійна спрямованість як узагальнена форма ставлення до професії складається із окремих, локальних оцінок (суб'єктом) ступеня особистісної значимості професії, її змісту й умов здійснення.

“Професійність в соціальній роботі” визначається на високому рівні знань, вмінь, навичок фахівця, що забезпечує кваліфіковану підтримку та допомогу людям у вирішенні їх життєвих проблем, досягнення високої якості праці та їх результатів.

Мотивами професійної спрямованості є сформовані потреби особистості, актуалізовані при взаємодії із професією:

- мотиви саморозкриття й самоствердження;
- матеріальні потреби;
- особливості характеру, звичок і інш.

Отже, визначено ряд особистісних якостей, які пов'язані з цим мотивом, а саме:

- зусилля, що розуміють як фізичну, розумову, душевну напругу, необхідні для ефективного виконання професійної діяльності;

- старання як зусилля, спрямовані на досягнення професійної діяльності й такі, що характеризуються ретельністю, старанністю в роботі й т.д.;

- наполегливість як рішучість, завзятість, вимогливість у досягненні кінцевого результату діяльності;

- сумлінність як чесність, старанність, ретельність виконання професійної діяльності;

- націленість як спрямованість особистості на результат своєї діяльності, свого прагнення.

Критеріями професійної спрямованості соціального працівника є гуманність, науковість, професійна доцільність, оптимальний характер, результативність, демократичність, творчість (оригінальність).

До елементів професійної спрямованості належать [5]:

1. Гуманістична спрямованість професійної діяльності. Полягає в спрямованості діяльності соціального працівника на особистість іншої людини, утвердження найвищих духовних цінностей, моральних норм поведінки й стосунків. Передбачає гуманістичний вияв його ціннісного ставлення до соціальної роботи, її мети, змісту, засобів, суб'єктів.

2. Професійна компетентність, професіоналізм. Передбачають наявність професійних знань, умінь та навичок. Особливостями професійних знань є їх комплексність, внутрішня мотивація на їх використання, творчий підхід та здатність до самоосвіти.

3. Здібності до роботи в соціальній сфері. Сукупність психічних особливостей соціального працівника, необхідних для успішного оволодіння професійною діяльністю, її ефективного здійснення.

4. Професійна техніка (мистецтво, майстерність, уміння). Є сукупністю раціональних засобів, умінь та особливостей поведінки соціального працівника, спрямованих на ефективну реалізацію обраних ним технологій, методів і прийомів професійної діяльності з клієнтом, відповідно до мети соціальної роботи, об'єктивних та суб'єктивних їх передумов. Вона передбачає наявність специфічних засобів, умінь, особливостей поведінки спеціаліста: високу культуру мовлення; здатність володіти мімікою, пантомімікою, жестами; уміння одягатися, стежити за своїм зовнішнім виглядом; уміння керуватися основами психотехніки (розуміння власного психічного стану, уміння керувати собою); здатність до „бачення” внутрішнього стану клієнтів і адекватного впливу на них.

В оволодінні професійною спрямованістю нами виокремлено кілька рівнів відповідальності соціального працівника [6]:

- *Елементарний рівень.* У соціального працівника наявні лише окремі якості професійної діяльності. Найчастіше – це володіння знаннями для виконання професійної дії. Проте через брак спрямованості на розвиток клієнта, техніки організації діалогу продуктивність його професійної діяльності є невисокою.

- *Базовий рівень.* Соціальний працівник володіє основами професійної спрямованості соціальної роботи: гуманістично-зорієнтований, стосунки з клієнтами і колегами розвиваються на позитивній основі. Цього рівня, як правило, досягають наприкінці навчання у вищому навчальному закладі.

- *Досконалий рівень.* Характеризується чіткою спрямованістю дій соціального працівника, їх високою якістю, діалогічною взаємодією у спілкуванні. Фахівець самостійно планує й організовує свою діяльність на тривалий проміжок часу, маючи головним завданням розвиток особистості клієнта.

- *Творчий рівень.* Характеризується ініціативністю та творчим підходом до організації професійної діяльності. Соціальний працівник самостійно конструює оригінальні професійно доцільні прийоми взаємодії. Діяльність будує, спираючись на рефлексивний аналіз. Сформовано індивідуальний стиль професійної діяльності.

У соціальній роботі особливо значущими є якості фахівця, які дозволяють йому встановлювати оптимальні контакти з клієнтами і підтримувати емпатійні стосунки зі споживачами соціальних послуг до повного вирішення їхніх проблем, отримувати велику радість від виконання своїх професійних функцій. Схильність до роботи з людьми займає особливе місце у професійному покликанні. Але не меншу роль у системі компонентів професійного покликання відіграє можливість для конкретного соціального працівника реалізувати свої здібності.

Варто зазначити, що результатом роботи соціального працівника є не кількість послуг та якість виконання функцій, а підвищення якості життя конкретного клієнта, розв'язання його проблем різнорізними шляхами, то спеціалізація має ґрунтуватися на професійних функціях в роботі з різними типами клієнтів соціальних служб для підвищення якості їхнього життя, розвитку і на цій основі - розв'язання їхніх проблем у співпраці з ними, через підтримку, допомогу і самопомогу.

Отже, обов'язковим принципом відповідальності в соціальній роботі повинно бути дотримання соціальної справедливості та прав людини. Світова сучасна практика виходить з того, що клієнт не повинен потрапляти в цілковиту залежність від соцпрацівника, а стосунки між ними мусять бути узгодженими та партнерськими. Негативно позначаються на практиці соціальної роботи розпорошеність соціального захисту між різними відомствами. Крім того, в кожному обласному й районному центрі діє мережа державних і недержавних організацій, що надають соціальні послуги, але їхня діяльність також потребує організаційного, правового та кадрового розвитку.

Зазначемо, що у нашій державі соціальна робота як самостійний вид фахової діяльності заявила про себе відносно недавно. Вона успадкувала не

лише колишню систему закладів соціального обслуговування, а й риси радянської моделі соціального забезпечення.

Тим часом сфера соціального обслуговування населення у суспільному житті України посідає чільне місце, оскільки інвалідів, самотніх, хворих та безпорадних літніх людей серед українців більш, ніж достатньо. Але, ця галузь і досі продовжує залишатися малопрофесійною, у ній, недостатньо людей із спеціальною освітою.

Таким чином, розвиток соціальної роботи в нашій країні з усією очевидністю показав необхідність професіоналізації цієї гуманної практики, що, в свою чергу, вимагає підвищеної уваги до формування професійно важливих якостей соціального працівника. Однією з основних серед них є відповідальність, оскільки рівень її розвитку відображає реальне ставлення особистості до тих об'єктів, заради яких розгортається її діяльність. Відтак, у контексті високих вимог до розвитку соціальної служби та підготовки її фахівців, проблема формування відповідальності у майбутніх соціальних працівників набуває особливої актуальності.

Література

1. Бех І.Д. Виховання особистості. - К.: Либідь, 2003. - Т.2 - 341 с.
2. Зверева І.Д. Соціальна робота: навч. посібник - К.: Наук. світ, 2003. - 233с.
3. Карпенко О.Г. Професійне становлення соціального працівника: навч. - метод. посіб. - К.: ДЦССМ, 2004. - 164 с.
4. Поліщук В.А. Теорія і методика професійної підготовки соціальних педагогів в умовах неперервної освіти.: - Тернопіль ТНПУ, 2006. - 424 с.
5. Волкова Н. П. Педагогіка : [посібник] – Київ :Видавничий центр „Академія”, 2001. – 576 с.
6. Педагогічна майстерність : [підручник] / І. А. Зязюн, Л. В. Крамущенко, І. Ф. Кривонос та ін. ; [за ред. І. А. Зязюна]. – К. : Вища шк., 2004.– 422 с.

**І.Е.Артеменко,
НПУ імені М.П. Драгоманова**

УДК 378.12

ПРОБЛЕМИ ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ МЕНЕДЖЕРІВ СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ

Анотація

У статті розглядаються питання професійної підготовки менеджерів соціальної роботи з точки зору компетентнісного підходу. Автор зосереджує свою увагу на комплексі вимоги щодо професійності менеджера соціальної роботи.

Ключові слова: менеджер соціальної роботи, професіоналізм, компетентність, компетентнісний підхід до підготовки менеджера.